Сава Сивриев (Шумен и Будапеща)

ЗА ОБРАЗИТЕ ИЗ КНИГА ПСАЛТИР В „ХИЖИ“ НА АТАНАС ДАЛЧЕВ

В първи и втори стих от петата (последна) строфа на „Хижи“ (1923 г.) от първата стихосбирка на А. Далчев „Прозорец“ (1926 г.) четем:

Там небосводът е от пепел
от жарки въглища, от плам.

По всичко изглежда този образ да е взет из Псалмите. Така стих 5-6 от Псалом 10 са:

5. Господ изпитва праведния, а душата Му мрази нечестивеца и насилника.

6. Върху нечестивците ще излее Той като дъжд разпалени въглени, и палещ вятър е техният дял от чашата.

В Псалом 17 стих 7-14 са[1]:

7. В утесненията си призовах Господа и към моя Бог извиках. И Той чу от Своя (свети) чертог гласа ми, и моят вик стигна до Неговия слух.

8. Потърси се и се разклати земята: трепнаха и се размърдаха планинските острови, защото се разгневи (Бог);

9. дигна се дим от Неговия гняв, и от устата Му огън пояждащ; разпалени въглени се сипеха от Него.

10. Наведе Той небесата и слезе, - и мрак под нозете Му.

11. И седна на херувими, полетя и се понесе на ветрени крила.

12. И мрака направи Свое покривало, а сянка около Себе Си - водния мрак, въздушните облаци.

13. От блясъка бягаха пред Него облаците Му, град и огнени въглени.

14. Загърмя Господ в небесата и Всевишният издаде Своя глас: глад и отнени въглени.

Псалом 20:

9. Ръката Ти ще намери всички Твои врагове, десницата Ти ще намери (всички), които Те мразят.

---

[1] Псалом 17 заедно с 34, 51, 58, 68, 108 е пораждал възражения относно каноничните си достойства, поради това, че в тях става дума за мъст и проклятие на враговете. Вж.: **Ив. Марковски.** Частно въведение в Светото Писание на Вехтия Завет. С., 1957, с. 163.

10. Във време на гнева Си ще ги направиш като огнена пещ; в гнева Си Господ ще ги погуби, и огън ще ги погълне.

И в Псалом 139:

11. Да паднат върху тях живи въглени; да бъдат хвърлени в огън, в пропаст, та да не станат.

А. Далчев пише „Хижи“ 19 годишен. Едно от възможните обяснения за присъствието на този образ из Псалтира в „Хижи“ е влиянието върху А. Далчев на Яворовата лирика[2]: „По това време бях толкова запален от Яворовата поезия, моя страст още от юношеска възраст, че не бях в състояние да видя и харесам нищо извън нея“[3]. И още: „как обичах някога поезията на Яворов! Цялата ми младост мина под нейното обаяние; за мене Яворов беше най-големият поет, единственият. Аз го обичам и сега“[4]. За „Градушка“, „Арменци“, „На нивата“ А. Далчев пише, че „ако не са най-високата точка в творчеството на Яворов, те без съмнение са най-здравата част, скалата в поезията му“. „Градушка“ е „най-силното изображение на селото в нашата лирика, равно на което може да се намери само в най-добрите ни белетристични произведения. Само „Градушка“ да беше написал Яворов, той пак щеше да заема едно от първите места в нашата литература. Тази поема е първокласна социална поезия“[5].

Ако словото „социална“ означава нещо, „Хижи“ също е първокласно социално произведение. А в „Градушка“ на Яворов намираме образност, подобна на образността в Псалом 17.

На завет всичко се прибира
сърцето трепне, в страх примира,
че горе - дим и адски мътен.
Вихрушка, прах... Ей свода мътен,
продран запалва се - и блясък -
и още - пак - о, Боже!... Трясък
оглася планини, полета -
земя трепери... Град! - парчета -
яйце и орех...

„Градушка“ Яворов пише в Анхиало и че в същото време той познава Псалтира, свидетелства неговата сестра Екатерина:

---

[2] Темата „Яворов“ занимава дълги години А. Далчев. За това свидетелстват многобройните бележки, които А. Далчев в своите статии и „Фрагменти“ оставя за поезията, езика и живота на Яворов.

[3] **Атанас Далчев**. Стихотворения. Фрагменти. С., 1974, с. 186.

[4] Пак там, с. 237.

[5] Пак там, с. 168.

„В Анхиало Пейо четеше сериозно Библията. Особено ценеше Давид, когото смяташе за велик поет“[6]. На цар Давид принадлежат, както се знае, част от Псалмите. Това подобие на образи у Яворовата „Градушка“ идва явно под въздействието на Псалмите и особено добре виждащо се чрез Псалом 17. В първите варианти на „Градушка“ „подобието“ липсва, а присъства в текста във варианта, който Яворов печата в сп. „Мисъл“ (1900 г.). Във времето, когато той преработва „Градушка“ и чете паралелно Псалтира.

Изглежда и представата за пространство в своите творби Яворов взема из Псалтира, защото след „Градушка“, в нея и в творбите, писани след нея, „небето“ е неизменен участник в лирическите събития[7]. У Яворов то е едно динамично небе. За Далчев в „Хижи“ небето е статично, обърнато небе, сравнено с Яворовата „небесна динамика“. Статичността добре личи в завършека на строфата: „а мръсната земя излъхва / подобно чер и древен жертвеник / зловоние към небесата / като молитвен тимиам“.

Явно Далчев остава верен на ранната си привързаност към Яворовата лирика, защото „звуци“ от тази лирика се долавят и в късните Далчеви стихове. Така в „И сърцето най-сетне умира“

---

[6] **Ганка Найденова-Стоилова.** П. К. Яворов. Летопис за живота и творчеството му. С., 1986, с. 123.

[7] Така е и във: „Великден“ - „висини бездънни“; „Есенни мотиви“ - „пъплят облаци дъждливи / в поднебесни висоти“ /II/, „ширнаха се без граница / тъмномодри висини“ /III/, „почти допират до земята, / тъй ниско виснат небесата“ /IV/, „ту чак в небе извие глас...“ /IV/; „Нощ“ - „...по небето, / разгонени от буйни вихри, / в безреда облаците бягат./ И струва ми се, че долавям / изпод небесни широти / от някаква зловеща песен / сподавен тътен да ехти“, „Ей вгъва се небо далечно. / И облаци бучат и бягат / и пак халосано назад / повръщат се...“; „Арменци“ - „И все по-зловещо небето тъмнее“; „Песен на песента ми“ - „небето в твоя поглед / дивно ще се отражава“; „Смъртта“ - „... Аз виждах този призрак, / от своя мраз настръхнал и в тъмни небеса / зловещо обрисуван...“, „Тя беше само поглед, чиято дълбина, / загадъчно бездънна, сияе отразена / над нази в небосвода.“; „Към върха“ - „отгоре еднакво далеч е небото, / загадка бездънна пред слабия взор...“; „Без път“ - „Аз вървя / самси на мисълта обезверена / под непросветното небе“; „Видения“ - „небе - куршумена безкрайност - отразено / през ледена кора в куршумени води“; „Угасна слънце“ - „в небо звезди не ще изгреят пак“; „Шепот насаме“ - „Дъжд, все дъжд: небето сълзи ли проliва / над оголялата земя?“; „Нирвана“ - „но в тях се не оглеждат небесата звездни“; „В часа на синята мъгла“ - „Що иде тук - и кой отива там, - отвъд / сребровъздушните стени на кръгозора?“; „и облачен дими припламнал небосвод“; „Покаяние“ - „самотно ми е: чувствувам пустинята въздушна / и слънчения жар!“; „Песен на човека“ - „През тайната на димните потоци звездни, / кръз ужаса на гробно млъкналите бездни“. И други изображения на небето в други от текстовете на Яворов.

четем: „и преставаш да искаш и дириш“, за „Посред равнината“ може да се допуне[8], че повтаря ситуация от „Маска“: маскираната вакханка, носеща в ръката си tambourin, за който тамбурен Далчев не пропуска да пише във „Фрагменти“-те си[9].

За друго възможно обяснение за подобната на Псалмите образност в „Хижи“ могат да служат статиите на А. Далчев: „Димчо Дебелянов“ (1925 г.) и „Религиозното чувство в българската лирика“ (1929 г.)[10]. Те са писани след „Хижи“, но свидетелстват за религиозно значение и размисъл, които явно са продължение на мислите на Далчев. Началото им най-вероятно да е още преди първата му стихосбирка „Прозорец“.

Така за Дебелянов Далчев пише, че той, Дебелянов, е роб на една воля, която не познава и не разбира и заради която всеки негов ден е без отдих, и безсънна всяка нощ. На смъртта Дебелянов се покорява с едно наистина християнско примирение. „Смирен“, „покорен“ са често срещани думи в неговите редове. Смисълът на живота му се откроява след знанието за смъртта, „защото само като се надмогне животът и се излезе вън от него, може да се разбере неговият смисъл“. Това, което не е можал да постигне в своя страх и мъка, това той постига в своето смирение. Дебелянов разбира, че някой бди и над най-малкото и най-нищожното, и че „другаде е родният бряг“.

В другата своя статия „Религиозното чувство в българската лирика“ А. Далчев пише, че ние нямаме религиозна лирика, въпреки че в нашата поезия се срещат религиозни мотиви. В нито един от нашите поети главна ос на творчеството не е идеята за Бога, както у Достоевски или у Р. М. Рилке. Волята за свобода е събрала в себе си цялата психика на Христо Ботев. У Иван Вазов и Пенчо Славейков има пантеистични настроения, но те не са религиозни натури. За Пенчо Славейков Бог е рожба на

---

[8] Стиховете са: „Притиска то под свойта мишница китара, / която неговите линии повтаря.“ Във времето, когато А. Далчев пише текста - 1964 г., не са така очевидни съвременните конотации на словото „китара“. Впрочем, в Псалов 136, 2 стих, в превода на Светото Писание от 1872 г., също четем „китари“ вместо „арфи“, както е в последния Синодален превод на Светото Писание от 1991 г. - Псалом 136, 2 стих: „***на върбите всред Вавилон, окачихме нашите арфи***“.

[9] Ако поискаме да си представим как вакханката е пернала поета по лицето с изкуствен лозов лист, който е държала в същата ръка, дето е носила и тамбурена, ще видим, че едновременно с това тя не е могла да не му надене на главата и тамбурена. При едно по-внимателно вглеждане ще открием, че римата е виновница за това злополучие“ (Фрагменти, с. 215).

[10] **Атанас Далчев**. Съчинения в два тома. Т. 2. Проза, С., 1984.

човешкото съзнание, измислица или илюзия (в „Симфония на безнадеждността“). Безсмъртието за него (за П. П. Славейков) е в това, което човекът е оставил като дело и което потомството помни. Яворов схваща живота отрицателно, като низ от страдания, от които няма никакъв изход освен смъртта. Религиозността на Яворов е близка до будизма. Небитието за него е висше блаженство и „блаженството велико на смъртта“ иска той от Бога.

Единствено у Дебелянов А. Далчев вижда проява на религиозно чувство, Дебелянов е чувствал през целия си кратък живот ръката на свръхестественото. Чувството на зависимост, което Шлаермахер въвежда в началото на всяка религия, лежи в основата на Дебеляновата лирика. Чужда, по-силна от неговата воля управлява действията му и го тласка през хиляди страдания към една неизвестна цел. Понякога той има преживяването, че смисълът ще се открие, че неизвестната воля ще се открие пред него. Това не става. И Дебелянав не пита. Той знае, че това е Бог, макар и незнаен, и му се подчинява. Оттук според Далчев идва смирението като най-съществена черта в лириката на Дебелянов. С това чувство на зависимост се свързва и съзнанието за виновност, идещо още от първородния грях. По силата на това съзнание животът му се представя като изкупление. Оттук е и дълбоката етичност в поезията на Дебелянов. Тази етичност е „дошла от небето и цялата е устремена към небето“. Дебелянов и войната приема като пратена отгоре - примирява се с нея[11].

В лириката след войната (1919 г.) А. Далчев също не вижда религиозно чувство, въпреки множеството религиозни жестове на пишещите. Религиозно индеферентните хора нямат чувство за святост. За тях свещеният потир е хубава златна чаша, иконата - една интересна картина. Затова и тази лирика е псевдорелигиозна. Пишещият се стреми към религията не по вътрешна необходимост, а по чисто естетически съображения и подбуди. Към най-поетичните емоции се отнася религиозното чувство. Религията блазни със своята тайнственост и красота и това чисто естетическо отношение „слага своя отпечатък върху религиозната лирика на днешните поети“. В религията съвременните

[11] Следва да се имат предвид и бележките, които Дебелянов е оставил в ученическите си години по страниците на Новия Завет, който той е четял. Вж.: **Мария Дебелянова-Григорова**. Димчо Дебелянов. Спомени, писма, документи. С., 1956.

поети виждат едно съкровище от образи и теми, без да се интересуват от съдържанието им.

В Дебелянов А. Далчев открива това, което е и в неговата лирика - смирението и етиката. Смирението като поетично чувство отсъства у Яворовата лирика. С изключение на „Може би“, „Нирвана“, донякъде и в някаква степен. Смирението като поетично чувство изглежда да е причината небето у „Хижи“ да е статично, за разлика от динамичното или “несмирено“ небе у Яворов.

Оценките на А. Далчев отварят донякъде врата към неговото религиозно християнско мислене и знание. Явно за него то е било вътрешна необходимост. В по-сетнешната негова лирика добре личи, че религиозното знание, животът му чрез религиозното мислене не е за Далчев „образ и тема“ без интерес към съдържанието. Следва да се отбележи, че неговото религиозно знание и „вътрешна необходимост“ обикновено са извън текста. В текста най-често е интелектуалното съмнение, драма на познанието, намерението за простота и обикновеност, дирещи Създателя си душа. Далчев не въвежда текстовете си в полето на безсмислието, добре показано от тогавашната поезия, която естетизира религията. Опасността от мъртвото поле той заобикаля. А пише за дома, часовника, стаята, огледалото, трамваите, камъка, праха на библиотеките. Още повече, че това е предметният свят, който открива Дебелянов в последните си стихове; там, на фронта, той е споделял, че ако остане жив, денонощно ще работи над поезията. Било отредено Далчев денонощно да работи над поезията и над това, което Дебелянов в последните си стихове е оставил[12].

Как е дошло религиозното знание и религиозната необходимост у Далчев? Дали чрез задължителната в онова време катехизация? Дали чрез родителите - просветени люде в онова време. Чрез книгите ли? Или е дар на избрания. И ако е точен

[12] В „предметния стил“ по израза на Далчев (Фрагменти. С., 1974, с. 186) словото се уподобява, както се знае, с практика, симетрично противоположна на символистичната. Така за символичния език е неприемлива повседневността на словото „трамвай“, а за символистичния поет Далчев пише, че „беше органически неспособен да схване конкретното. Дори и когато то му се тикаше в очите, той не искаше да го види и предпочиташе общото и абстрактното.

И „куку“ чуваше се там гласа на птица. (Ем. Попдимитров)

Гласът, който е викал „куку“, несъмнено е бил глас на кукувица. Но при все това тя си е останала за символистичния поет неопределена - една птица“ (Фрагменти. С., 1974, с. 183).

подобен израз - очевидна е философската ориентация на това религиозно знание и вътрешна необходимост. За естеството на религиозните преживявания на Далчев предполагаме изречения по оставените в неговите фрагменти. Освен смирението той познава и религиозното съмнение, за да си позволи да запише: „бих вярвал в безсмъртието, ако не беше старостта. Това постепенно чезнене на душата, както и на тялото не оставя като че ли никаква надежда за друг живот. Какво продължение може да очаква човек другаде, като вижда, че тук свършва всичко?“[13]. Това е и метафора, присъща за показаната и в лириката на Далчев логически антиномична мисъл. Но на Авраам в старостта, когато са били прекипели страстите на телесното, е било дадено да роди Исаака.

В глава 4, стих 20-21 на Битие четем: ***20. Ада роди Иавала; той беше баща на скотовъдци, които живеят в шатри. 21. Брат му се казваше Иувал: той беше баща на всички, които свирят на гусли и пищялки. Иувал е потомък на Каин***. Има мнение, че от това свирене на „гусли и пищялки“ още в ония времена човеците са заменили мисълта за Твореца с изкуствата и уменията, които те са създали.

И Книга Псалтир е поезия, а и много често с поетични образи се назовава онова, което ние чувстваме, но не можем да изразим с мисъл. Изглежда и поезията не е нещо добро само по себе си, а става добро в зависимост от това за що се използва.

ON THE IMAGES FROM THE PSALTER BOOK IN *HUTS* BY ATHANAS DALCHEV

Sava Sivriev (Shoumen and Budapeshta)

(summary)

The author of this article compares two verses by the great Bulgarian poet Athanas Dalchev in his first volume of poetry entitled *A Window* (1926) and verses of Psalm 10, 17 and 20 of the most poetic book of the Bible - the Psalter.

[13] **Атанас Далчев**. Стихотворения. Фрагменти. С., 1974, с. 185. Но заедно с това той пише и: „тук, на тази земя, аз за пръв път разбрах какво търпение и труд бяха необходими, докато станат хлябът и виното, с които се храним и причестяваме“ (Фрагменти, с. 177). А също и за Цар Саул: „Мислил ли е някой за душата, напусната от благодатта, все едно как ще наречем днес тази благодат - обич или призвание? Морското дъно, откъдето се е оттеглила водата, не представя такава зловеща гледка. Пустинята е по-малко пуста“ (Фрагменти, с. 257).